

alkotáségyéniségenként egyszeri. Az általános magyarázat átfogó jellege adja a teória nagyságát; a konkrét magyarázat hiányos jellege kicsiségét. A teória nagyralátó, ha nem számol a maradékkal, kicsinyhittű, ha leteszi a fegyvert. Ezek a tanulmányok nem teszik le a fegyvert, de nem is ostromolnak: mert tudják, hogy a kategóriák érvénye nem terjed ki mindenhova. És addig mennek, amíg kiterjed. Pedig vannak „eszközök” itt is. Az elmélet senkiföldjén, ahol a mű egyszeri üzene lakik. Persze másfajta „eszközök”. Lehet, devalválódtak egy kicsit. Mégis léteznek, és az egyértelműség kedvéért néven nevezem őket. Az élményszerű azonosulás, az érzelmi átélés, a beleérzés (igen, az is!), az intuíció, az empátia – és sok minden ehhez hasonló. Nos, szó sincs róla, hogy a szerző ne ismerné, ne „tudná” ezeket. (Hiszen a dolgozatok nemcsak tudásról, hanem érzékenységről is tanúskodnak.) Csak a szerző nem bízik bennük. Valószínűleg csak a visszajukat látja (van visszajuk!), a színüket nem (pedig színük is van!). Egyébként sem férnek össze a szemléletével és a módszertanával. Mert most az irodalomvizsgálat tudománnyá tétele forog kockán. Ki vitatná ezt. Legyen tudomány! De biztosan külön tudomány, saját módszerekkel és saját lehetőségekkel, a saját módszerek saját lehetőségeivel. Meg a saját módszerek saját lehetetlenségeivel is. A lehetőségeken és az objektív kategóriákon túl, a lehetetlenségeken és a szubjektív borzongásokon innen van a mellőzött aspektusok birodalma. Ott, ahol minden irodalomtudományi szakközlemény kileng-kilenghet az esszé felé. Ha kileng, nagy lehet a hozama, de veszélyes zónába érkezik. Ha nem leng ki, elkerüli a veszélyzónát, de lemond a lehetséges hozamról is. Ezzel lényeges ponthoz érkeztünk. Ahhoz, ami a dolgozatokból hiányzik. Nem fogalomrendszerről vagy tudományos apparátusról van szó. Azt nehéz lenne tovább dúsítani. Hanem – hogy is mondjam? – érzelmi hőfokról. Valami személyes fűtöttségről vagy érdekeltségről. Ha nem is valamiféle vallomáosságról, de arról, hogy Szegedy-Maszák szereti az irodalmat. Vagy az ilyen irodalmat szereti, az olyan irodalmat nem.

Ha nem is függ az üdvössége tőle, de nagyon fontos neki. Néhány példa talán világosabbá teszi. Jó lenne, ha biztosan tudnám, hogy Keményt tényleg nagyon szereti. Hogy a Tragédiát remekműnek tartja, vagy legalábbis személyesen is érinti a monumentalitása. Hogy Berzsenyi megrázza. Hogy a Késő vágnak, az Előszónak nemcsak az esztétikai kvalitásait ismeri, hanem – netán – meg is rendül tőle. És így tovább.

Az amúgy is pontos ítéletei még pontosabbak lennének. A nagyságrendek, értékviszonyok mérésére lenne egy másfajta mérce is. Még a magyar irodalom világirodalmi rangjának mérésére is. Az egyes metaforikus szerkezetek vagy stiláris-kompozíciós eljárások egyidejű vagy egymáshoz viszonyított megjelenése biztosan pontos mérce, de ez – a másik – valahogy emberileg hitelesített. Meg talán a világgép felvázolásában is – ugyan nem még egy módszer a szakszerűen elemzettekén túl –, de mégis lehetséges. Ez pedig biztosan összefügg a kvalitással és a nagyságrenddel. De nemigen érdemes folytatni.

Befejezésül már csak egy kérdéstről. Arról, hogy ez a módszer és szemlélet – magánhasználatra, persze, pontatlanul, „neue Sachlichkeit”-nak nevezném – átrajzolja vagy átrajzolhatja irodalmunk értéktérképét. Annál inkább – érintetem már –, mert majdnem az új nemzedék jelentkezését is hordozza. És főképpen, mert komoly kvalitásról is szó van. Ez – mármint az időnkénti átrajolás – megkerülhetetlen, meg nem is nagy baj. A különböző tudományos generációk – sőt, az irodalmiak is –, ha igazán akarnak valamit, és ráadásul tehetségesek is, mindig megteszik. Mire mennénk ma Toldy, Gyulai vagy akár Horváth János értékrendjével? Indulatok persze szóba kerülhetnek. Értékek, nagyobbak hitt értékek vagy vélt értékek körül. De fontosabb az érdemi vita. Ez pedig a jelzés vagy a szándék fölött nem folyhat. Csak a megtörtént átrajolás után, a tények és arányok ismeretében.

Poszler György

KABDEBŐ LÓRÁNT: AZ ÖSSZEGEZÉS IDEJE

Szabó Lőrinc 1945–1957. Szépirodalmi K. Bp. 1980. 577 l.

Másfél évtized lelkiismeretes és ihletett munkájának eredményeként *Az összegzés ideje* című kötetével Kabdebő Lőránt befejezte Szabó Lőrinc monográfiáját. Három kötetben, több

mint ezerhatszáz oldalon elemzi és méltatja a század egyik legnagyobb magyar költőjének az életét és művét. A sztérválasztás különösen fontos, mert Kabdebő valóban Szabó Lőrinc életművét

tárgyalta az élet és mű szétválaszthatatlan, és mégis aprólékos elemzéssel mindig szétválasztandó egységében. Ritka életrajzi dokumentumok egész sorát közli könyvében, és a monográfiát részben kiegészítő, részben magyarázó kiadványaiban.

A háromkötetes monográfia az első korszerű és befejezett monográfia egy huszadik századi nagy magyar költőről. Olyan alkotás, amely az úgynevezett nagymonográfia műfajának minden igényét kielégíti, a levéltári kutatástól kezdve az ismeretlen szövegközlésen át a kritikai visszhang ismertetéséig és a versmagyarázatig. Az elsőbbség persze semmiképp sem érték kategória, noha e tényről kár lenne elfeledkezni.

A monográfia első kötete az 1920-as esztendővel kezdődik, de ha a szorosban hozzá kapcsolódó *Értelők diákévek* című dokumentum kiadványt hozzászámítjuk, a történet, amit Kabdebó Lóránt elmond, a tizes évek közepén indul, és 1957-ben, Szabó Lőrinc halálának évében fejeződik be. A háromkötetes mű tehát mintegy négy évtizedet tekint át, és a nagymonográfia műfaji sajátosságaiból következően négy évtized magyar irodalomtörténetét egyetlen személy, egyetlen nagy alkotó szemszögéből mutatja be azáltal, hogy az alkotót mindvégig szembesíti társaival. Negyven év történetét úgy tudja elmondani, hogy a magyar irodalom állandó mozgását is sikerül érzékeltetnie. Az angol és amerikai irodalomtudományban találunk hasonló jellegű nagymonográfiákat.

Kabdebó Lóránt könyve egyike azoknak a műveknek, amelyek igazolják a monográfia mint műfaj létjogosultságát: Szabó Lőrinc újabb és újabb olvasására ösztönöz. Ritka érdem s feltehetően azért sikerült, mert vers és életrajz, életrajz és vers dinamikusan felfogott kettősségből és egymásravezetéstől épül fel a mű. Így lesz egyik értéke – olvashatósága, noha Kabdebó sohasem poentiroz, munkája a szolid, megalapozott, határait ismerő filológia szép teljesítménye. Néhány helyen azonban túlságosan részletezi a költő magánéletét, adatai nem tartoznak rá. És meggyőződésem, hogy fölösleges volt Szabó Lőrinc boncolási jegyzőkönyvének a közlése is. Egy költő magánélete csupán annyiban érdekes, amennyiben megvilágítja verseit. E kitűnő monográfia azért mégsem zavartalan filológiai olvasmány. Bántóan hiányzik belőle a név- és tárgymutató, ami ilyen terjedelmű szöveg esetén nélkülözhetetlen.

Két, pontosabban három Szabó Lőrinc kötet áll a vizsgálódás középpontjában. A *Tücsökzene*,

A huszonhatodik év, és a harmadik, amelyeknek nincs neve, és amelyek önállóan sohasem jelent meg. Azoknak a verseknek az összességére gondolok, amiket Szabó Lőrinc 1945 és 1957 között írt, és amelyek lényegében eltűntek a nagy kötetek árnyékában. Kabdebó könyvének egyik legizgalmasabb szakmai eredménye, hogy erre a lappangó kötetre felhívta a figyelmet. (A kötet egy részét *Hévízi szonettek* címen külön tanulmány kíséretében ki is adta; az 1953-as szonetteket pedig ő publikálta először.) Az oka ennek nyilvánvaló. A *Különbéke* című kötetet követően elég általános volt Szabó Lőrinc hanyatlásáról beszélni. Az új csúcspontot a két ciklikus-tematikusan kötettel érte el, a *Tücsökzenével* és *A huszonhatodik évvel*, nem pedig egyes önálló verseivel. Ilyen gyűjteménye egyébként 1945 után nem is jelent meg.

Kabdebó figyelmeztet arra, hogy Szabó Lőrinc *Föld, Erdő, Istentől* kezdve valamilyen formában minden kötetét „ciklikusan” szerkesztette, de az egyes versek között mégsem volt olyan kohézió, mint a *Tücsökzene* vagy *A huszonhatodik év* versei között, noha azok is olvashatók, értékelhetők egymástól elkülönítetten is. Ennek az életrajzi, kronologikus, a költő életét szinte napról napra végigkísérő módszernek egyik tudományos eredménye, esztétikai találat az, hogy erre a „harmadik” kötetre nyomatékosan figyelmeztet. Arra, hogy tévedés lenne 1945 utáni pályáját csupán a *Tücsökzenére* és *A huszonhatodik évre* korlátozni, a többi pedig egy nagy költő melléktermékének, kegyeletből megőrzött hagyatékának tekinteni. A hévízi, valamint az 1953-as szonettek ennek az eddig nem tudatosított kötetnek egy fejezetét jelentik.

A huszonhatodik év című kötetet elemezve, Kabdebó ezt írja a szonett térhódításáról napjainkban: „És tulajdonképpen, ahogy a személyes értékváltás révén egybecseng műve a békét akaró költői kórusral, éppúgy – költők telepátiájának együttérzése? – vált kirekesztve, önmagának írva, a világirodalom áramának is részesévé. Johannes R. Becher *A szonett filozófiája* avagy *Kis szonettan* címen ír alapvető versszemléleti – világnézeti értekezést, Aragon nagy tanulmányt ír a szonettéről és a szonett védelmében, remélve a francia vers klasszikus megújulását, Neruda készíti szerelmes szonettciklusát. Illyés e korszakát is összegző *Kézfogások* kötetében elszaporodnak a szonettek. És ezek, az egymástól elszigetelt műhelyeredmények szinte egyszerre, egyidőben, egymást igazolva jutnak a világirodalom nyilvánosságába.”

A tézis nagyon tetszetős, de vitatható és leginkább a francia példa alapján az. A szonett – korábbi kezdeményezéseket nem számítva – a Nyugat első nemzedékével honosodik meg véglegesen a magyar irodalomban. A második nemzedék (például József Attila) már magától értetődő természetességgel használja. De Szabó Lőrincnek és Illyésnek is kedvenc műfaja, gondoljunk csak a *Te meg a világ* vagy a *Szembenézni* számos darabjára. A szonett hagyománya a *Levelek Írisz koszorújából* c. kötetből *A huszonhatodik évig* – tehát csaknem fél évszázadon keresztül – töretlen, a magyar irodalomban. Legföljebb a műfajon belül figyelhető meg változás: egy-egy költő vagy alkotói korszak egyéniségének megfelelően, ami a vitalitásnak a jele.

A francia irodalomban egészen más a helyzet. Másfél évszázados tetszhalál után. Musset, Gautier és főként Baudelaire honosítják meg újra a francia lírában. Lenyűgöző diadalutatót járt be, majd a Babits-kortárs Paul Valéry az utolsó nagy francia költő, aki rendszeresen műveli. A szabadvers különféle változatai felé forduló igényes francia lírikusok éppúgy elvetik, mint az egyéb kötött formákat, sőt, a rímet is. Amikor Aragon a szonett megújítására hív fel, egy hagyományt akar elstetetten politikai okokból fel támasztani. Hatása szerencsétlen. Mert például Guillevic, aki jelentős költő, Aragon egy megjegyzéséből kiindulva pártmunkát akar végezni, amikor szonettet ír. Szonettek tartalmazó kötetét, mind a francia kritika, mind már évtizedek óta maga a költő, legsikerületlenebb könyvének tekinti. Az Aragon hatására írt szonettek és *A huszonhatodik év* ellentétes dolgokat igazolnak. Az egyik a szonett – nyilván ideiglenes – kimerülését, a másik életerejét. A német és a spanyol nyelvű költészetben – tudomásom szerint – a szonett jelenléte folyamatos.

De bármilyen szerencsétlen is a példa, a szándék és a figyelmeztetés igen fontos: hogyan és hol lehet Szabó Lőrincet elhelyezni a huszadik századi európai vagy európai nyelvű költészetben? Ady, Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Kassák, József Attila, Illyés Gyula esetében gyorsan, talán túl gyorsan peregnék a nevek, ha az analógiák mankóihoz folyamodunk. De kivel lehet rokonítani kortársai közül Szabó Lőrincet? Emlegették Salinast, Bennet. A George-hatásról Kabdebó beszélt szépen monográfiája első kötetében. Rába György és nyomában Kabdebó Bertrand Russell befolyását emlegették. A mai angolszász kritika viszont kiváltképpen Bergonzi

monográfiája óta Russell és T. S. Eliot kapcsolatáról beszél. Lehet, hogy Szabó Lőrinc mindenkinél rokontalanabb lenne? És mert nem kapcsolható sem az avantgarde egyik vagy másik hullámához, sem az európai szocialista vagy népies irodalom (vö. Lorca vagy Jeszenyin) áramlatához sem. Tán azért, mert mélyen benne gyökerezett az európai hagyományban; a tradícióról annyit beszélő T. S. Eliot hozzá képest csupán a hagyomány egy szeletét vállalja.

Kabdebó monográfiája első fejezetétől kezdve hűséges íródeákja volt Szabó Lőrincnek, de sohasem apologetikus híve. De talán sehol sem érzékelhető ez annyira, mint a harmadik kötetben, a *Tücsökzene* és kiváltképpen *A huszonhatodik év* elemzése közben. Kabdebó ismerteti Rába György és kiváltképpen Rónay György fenntartásait *A huszonhatodik év* szonettjeivel szemben, és ő maga sem érzi Szabó Lőrinc legrangosabb kötetivel, a *Te meg a világgal* vagy a *Tücsökzenével* egyenértékűnek. Nem vitás, hogy ezekben a szonettekben sok a technika, a magasrendű rutin, sok az egymáshoz közel álló variáns, de talán sehol sem érezhető annyira Szabó Lőrinc küzdelme a tökéletességért, a végső, az egyetlen lehetséges megoldásért.

Az európai szonettnek két nagy hagyománya van: a Petrarca-i és a Shakespeare-i. Ciklikus szerkesztés idején mindkettő variánsokkal dolgozik, és ezek színvonala egyenetlen. Szabó Lőrinc, aki korábban jobbára Petrarca-i típusú szonettet írt, a *Te meg a világ* c. kötetében például, *A huszonhatodik évben* a Shakespeare-i technikát követte. Kétségtelen, hogy a szonettek között találunk sikerületlen vagy kevésbé sikerült megoldásokat, de méltánytalanság lenne elhallgatni, hogy ez a nagy terjedelmű szonett-ciklus műfaji sajátossága. Ahogy Weöres Sándor figyelmeztet Petrarca ismételtetéseire, ugyanúgy lehetne szólni Shakespeare erőtlenebb darabjairól is. De azért aligha van Petrarca-nál, Shakespeare-nél vagy *A huszonhatodik évben* olyan szonett, melynek elhagyása a ciklus értékét növelné.

Az összegzés ideje egyik kiemelkedő eredménye, hogy lényegében elsőként tekinti át az 1945 és 1957 közötti magyar irodalmi életet. Nem külső eredményeket beszél el, hanem követett módszeréhez híven, mint korábbi kötetekben, most is, Szabó Lőrinc szemszögéből, lehetőségeiből és körülményeiből adódóan mondja el a történetet. Kabdebó számos ismeretlen adatot közöl, és sok észre-nem-vett

összefüggésre hívja fel a figyelmet. Kiváltképpen tanulságos az, amit a Válaszról, majd amit az ötvenes évek elejének kiadói mechanizmusáról ír. Fontos adalékokat közöl 1955–56 irodalompolitikájáról is.

*

Az irodalom egyik alaptörvénye, hogy egy műfaj létjogosultságát minden egyes alkalommal újra kell igazolni. Kabdebó igazolta műfaját, – és igazolta önmagát is. Hatalmas terjedelmű monográfiájának egyik nagy erénye, hogy jól olvasható. Az angolszász művekhez hasonlít ebben, és szerencsésen különbözik a francia *thèse*-ektől. A felhalmozott óriási anyag elrendezése mintaszerű. Az erudíció sohasem válik a megértés és az olvasói élmény akadályává, noha az ő erudíciója valóban mintaszerű. Kabdebó napra lebontva ismeri Szabó Lőrinc életét. Amit Bóka az *Őszi napló*ban elmondott önmagáról, – hogy Ady életét jobban ismerte, mint maga Ady – elmondható Szabó Lőrinc monográfusáról is.

Kabdebó szinte sohasem törekszik Szabó Lőrinc és az olvasó közé. Nem oktatja sem a

költőt, sem az olvasót. Verselemzései vagy inkább versmagyarázatai mindig mértéktartóak, józanok. Hűséges, hősét szenvedélyesen szerető, és mégis távolságot tartó krónikás, aki egy nagy költőt teljes problematikusságában mutat be.

Szabó Lőrinc kamaszkorom óta kedvenc költőm. Túl azon, amit az összes versek bármilyen gondos olvasása is adhat, az életmű problematikusságára Kabdebó Lóránt figyelmeztetett. Azaz, amikor minden látványosság nélkül a mikrofilológia teljes fegyvertárával regényszerű elevenséggel bemutatta a költőt, aki a század egyik nagy életregényét alkotta meg, az olvasót is elgondolkodtatja saját vonzalmairól. Valaha a neves amerikai liberális kritikust, Leonard Trillinget is foglalkoztatta a kérdés: azok a költők, akiket leginkább becsült, politikailag az ellentáborba tartoztak. Yeatsre és T. S. Eliotra gondolt, akiket a mai angolszász kritika egyik vonulata kertelés nélkül reakciósnak nevez.

Kabdebó Lóránt könyvét a magyar irodalomtudomány egyik kiemelkedő teljesítményének tartom.

Ferenczi László

THOMAS MANN ÉS MAGYARORSZÁG – NÉMETÜL ÉS MAGYARUL

Thomas Mann und Ungarn. Essays, Dokumente. Bibliographie. Mit einer einleitenden Studie herausgegeben von Antal Mádl und Judit Győri. Bp. 1977. Akadémiai K., 693 1, illusztr. – Thomas Mann és Magyarország. [Dokumentumgyűjtemény.] Válogatta, szerkesztette és az előszót írta Mádl Antal, Győri Judit. Bp. 1980. Gondolat K. 412 1., 16 t.

Ma már bizonyosan tudjuk, hogy századunk magyar irodalmának egyik legfontosabb világ-irodalmi kapcsolata az a hosszú, több évtizedes, kölcsönösen megtermékenyítő és nagy hatású viszony, amely a magyar szellemi életet Thomas Mannhoz fűzte. E kapcsolat fényében tarthatatlan az a minduntalan visszatérő, már-már közhelyszámba menő vád, miszerint a magyar irodalom, főleg a század első felében – ha kiemelkedő alkotóiban nem is, de átlagos tömegbázisában – szinte provinciálisan elszigetelődött, elzárkózott minden kívülről jövő irányzat, áramlat, eszme, egyetemes gondolat elől. Thomas Mann és a magyar szellemi-irodalmi élet kapcsolatának most megjelent terjedelmes dokumentumkötete fényesen cáfolja ezt a nyilvánvaló téveszmét; bebizonyítja, hogy a XX. századi Európa egyik legkorszerűbb művészt, leg-

egyetemesebb gondolkodóját, a humánus etikájának kérlelhetetlen hirdetőjét szinte pályája kezdetétől értő szemek figyelték magyar földön is, és a magyar szellemi élet az íróval együtt fejlődve, mélyülve képes volt eljutni a faszizmus ellen bátran szembeforduló harcoss humanista magányos küzdelmének vállalásáig, sőt bátorításáig, és fel tudott nőni a Mann által deklarált eszményi etikai-társadalmi feladatok megértéséig és hirdetéséig. Budapesti látogatásai, felolvasó estjeinek fokozódó, végül a politikai tüntetés határát is súroló népszerűsége, a művészi hatáson messze túlmutató sikere az író egyre növekvő tömegbázisát, széles értelmiségi körben hódító példáját jelzi. Egyre szélesedő olvasótáborának Mann humanizmusa, morális példája, eszmei magasrendűsége jelentette és jelenti ma is a korszerűséget, az emberséget, a